

การคุมกำเนิด ในสัตว์เลี้ยง

366951

นายสัตวแพทย์ ดร. วศิน เจริญตันธนกุล

ผู้ช่วยศาสตราจารย์
คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้



การคุมกำเนิดในสัตว์เลี้ยงเป็นวิธีการควบคุมจำนวนประชากรของสัตว์ให้อยู่ในจำนวนที่เหมาะสมตามความต้องการของเจ้าของสัตว์ นอกจากนี้ยังเป็นการเพิ่มคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับสัตว์เลี้ยงและลดปัญหาการทอดทิ้งสัตว์เลี้ยงที่ไม่ต้องการให้เป็นภาระกับสังคมและชุมชน รวมถึงอาจก่อให้เกิดปัญหาทางสาธารณสุขตามมา บทความนี้เรียบเรียงวิธีการคุมกำเนิดในสัตว์เลี้ยงที่มีใช้อยู่ในปัจจุบันรวมถึงข้อดีและข้อเสียของแต่ละวิธีเพื่อเป็นข้อมูลให้กับเจ้าของสัตว์เลี้ยงใช้ประกอบการตัดสินใจในการคุมกำเนิดสัตว์เลี้ยงของตนเอง

การคุมกำเนิดในสัตว์เลี้ยง

แบ่งออกเป็น 2 วิธี ได้แก่

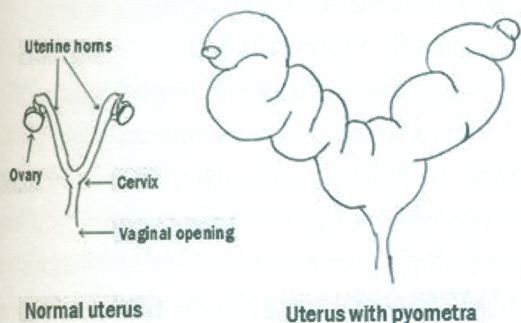
1. การฉีดยาคุมกำเนิด

วิธีนี้เป็นการคุมกำเนิดแบบชั่วคราว โดยการฉีดฮอร์โมนที่เป็นสารสังเคราะห์ (synthetic analogue) ที่อยู่ในกลุ่มโปรเจสเตอโรน (progesterone) เช่น medroxyprogesterone acetate, megestrol acetate, proligestone, chlormadinone acetate, delmadinone acetate, norethisterone acetate และ melengestrol acetate เป็นต้น ให้แก่สุนัขหรือแมวเพศเมีย โดยการฉีดยานี้จะต้องฉีดในขณะที่สัตว์ยังไม่แสดงอาการเป็นสัด เพื่อยืดระยะเวลาไม่ให้เข้าสู่รอบการเป็นสัด หรือสารสังเคราะห์บางชนิดสามารถให้ในช่วงต้นของการเป็นสัดเพื่อกดการเป็นสัด

การคุมกำเนิดโดยวิธีนี้มีข้อดี คือ ค่าใช้จ่ายไม่สูงและสุนัขและแมวสามารถมีลูกได้อีกตามที่ต้องการ อย่างไรก็ตามวิธีนี้อาจมีผลข้างเคียงต่อสุขภาพสัตว์ได้ เนื่องจากผลิตภัณฑ์เหล่านี้จะไปรบกวนการสร้างและ/หรือการหลั่งของฮอร์โมนปกติโดยที่พบบ่อย เช่น การเกิดถุงน้ำ (cyst) บนผนังมดลูก มดลูกอักเสบเป็นหนอง (pyometra) ไน่มน้ำสู่การเป็นมะเร็งเต้านม และทำให้สุนัขที่เป็นโรคเบาหวานมีอาการของโรครุนแรงขึ้น เป็นต้น

การฉีดยาคุมกำเนิดในสัตว์ที่ได้รับการผสมไปแล้วและอาจจะกำลังตั้งท้องอยู่นั้นจะทำให้เมื่อครบกำหนดอายุท้อง (ประมาณ 2 เดือน) สัตว์จะเบ่งคลอดไม่ได้ เพราะฮอร์โมนจะทำให้การตั้งท้องยาวนานขึ้นจนตัวอ่อนเจริญเกินขนาดที่รกของแม่จะส่งผ่านอาหารและออกซิเจนไปได้อย่างเพียงพอ ทำให้เกิดการตายของตัวอ่อนในมดลูก และเป็นอันตรายต่อแม่สัตว์ตามมา ซึ่งในกรณีเช่นนี้ สัตวแพทย์จำเป็นต้องผ่าคลอดและบ่อยครั้งที่จำเป็นจะต้องตัดรังไข่และมดลูกของแม่สัตว์ออกเพื่อป้องกันการติดเชื้อในกระแสเลือดที่อาจตามมา ดังนั้นการฉีดยาคุมกำเนิดจึงต้องอยู่ในดุลยพินิจของสัตวแพทย์เสมอ และเจ้าของสัตว์เลี้ยงต้องสังเกตพฤติกรรมของสัตว์เป็นอย่างดีและให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่สัตวแพทย์ด้วย

โดยประสบการณ์ส่วนตัวของผู้เขียนพบว่า มีเจ้าของสัตว์เลี้ยงหลายท่านยังขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องการฉีดยาคุมกำเนิดในสัตว์เลี้ยง โดยมากที่พบคือ เจ้าของสัตว์ไปหาซื้อยาคุมกำเนิดของมนุษย์มาฉีดยาให้สัตว์เลี้ยงด้วยตนเองหรือให้



ภาพที่ 1 เปรียบเทียบมดลูกปกติ (ซ้าย)
กับมดลูกอักเสบแบบเป็นหนอง (ขวา) ในสุนัข

ภาพที่ 2 ภาวะมดลูกอักเสบเป็นหนอง มดลูกจะมีขนาดใหญ่ขึ้นมาก
และภายในบรรจุด้วยหนอง

อาสาสมัครประจำหมู่บ้านหรือคนรู้จัก (ที่ไม่ใช่สัตวแพทย์) แต่พอมีความรู้หรือมีประสบการณ์ในการฉีดยาให้สัตว์มาฉีดยาคุมกำเนิดให้ และโดยมากมักจะฉีดยาในตอนที่สัตว์กำลังแสดงอาการเป็นสัดหรือถูกผสมไปแล้ว (แต่เจ้าของไม่อยากให้มีลูก) และปริมาณฮอร์โมนที่ฉีดก็ไม่มีความชัดเจน ซึ่งผลที่ตามมาได้แก่ สัตว์เลี้ยงยังคงตั้งท้องได้อยู่แต่เมื่อถึงกำหนดคลอดจะคลอดไม่ออก เกิดภาวะลูกตายในท้องและแม้สัตว์ติดเชื้อในกระแสเลือดจากลูกและตาย (แต่ถ้าเจ้าของพาไปพบสัตวแพทย์เพื่อผ่าตัดช่วยคลอดก็อาจจะช่วยชีวิตแม้สัตว์ไว้ได้ ส่วนลูกสัตว์มักจะตาย)

นอกจากนี้เจ้าของสัตว์เลี้ยงมักจะมีคำถามเกี่ยวกับการฉีดยาคุมกำเนิดให้สัตว์ ที่พบบ่อย เช่น

• ได้ยินว่าฉีดยาคุมกำเนิดติดต่อกัน 3 ครั้งแล้วสุนัขและแมวจะเป็นหมันถาวรเลยใช่หรือไม่

ตอบ ไม่ใช่ การฉีดยาคุมเป็นการคุมกำเนิดแบบชั่วคราวเท่านั้น ไม่ใช่การคุมกำเนิดถาวร สุนัขและแมวยังสามารถกลับมาเป็นสัดและมีลูกได้อีกเมื่อหมดฤทธิ์ของฮอร์โมนที่ได้รับ แต่ระยะเวลาของการกลับมาเป็นสัดครั้งใหม่อาจจะยาวนานขึ้นกว่าเดิม

• ฉีดยาคุมกำเนิดแล้วจะคุมไปได้นานเท่าไร

ตอบ โดยทั่วไปการฉีดยาคุมกำเนิดแต่ละครั้งจะสามารถคุมกำเนิดได้ประมาณ 6 เดือน

• ต้องฉีดยาคุมอีกครั้งเมื่อไร

ตอบ ก่อนการเป็นสัดในรอบถัดไปโดยทั่วไปประมาณ 6 เดือน ข้างหน้า แต่ถ้าเจ้าของสัตว์เลี้ยงคิดว่าจะต้องฉีดยาคุมกำเนิดมากกว่า 1-2 ครั้ง ควรพิจารณาพาสัตว์เลี้ยงไปทำหมันจะดีกว่าเพราะลดความเสี่ยงในเรื่องปัญหาสุขภาพสัตว์ที่อาจตามมาและค่าใช้จ่ายในการฉีดยาคุมกำเนิดหลายครั้งก็อาจสูงกว่าค่าใช้จ่ายของการทำหมัน

• ไม่แน่ใจว่าผสมมาแล้ว จะฉีดยาคุมได้หรือไม่

ตอบ ไม่ได้ (ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาแล้วข้างต้น) ในกรณีเช่นนี้ เจ้าของสัตว์เลี้ยงจะต้องพยายามควบคุมดูแล

สัตว์เลี้ยงของตนเองไม่ให้ได้รับการผสมซ้ำ ซึ่งจะช่วยลดความเสี่ยงของการถูกผสมติดและตั้งท้องได้

• ฉีดยาคุมแล้วสุนัข / แมวจะอ้วนขึ้นหรือไม่

ตอบ เป็นไปได้ เพราะฮอร์โมนคุมกำเนิดที่สัตว์ได้รับจะไปรบกวนฮอร์โมนที่เกี่ยวข้องกับการเผาผลาญไขมันในร่างกาย ทำให้สัตว์บางตัวมีน้ำหนักเพิ่มขึ้นได้ เจ้าของสัตว์อาจแก้ปัญหานี้ได้โดยการจำกัดหรือลดปริมาณอาหารที่ให้ในแต่ละมื้อลง หรือลดจำนวนมื้อลง รวมถึงลดการให้อาหารเล่น และในสุนัข เจ้าของอาจพาสุนัขไปออกกำลังกายเพื่อช่วยควบคุมน้ำหนักด้วย (ซึ่งเป็นผลดีกับสุขภาพของเจ้าของสุนัขเองไปด้วย)

• จำเป็นต้องตรวจเลือดก่อนฉีดยาคุมด้วยหรือไม่

ตอบ ไม่จำเป็นแต่เป็นสิ่งที่ควรทำ เพราะฮอร์โมนคุมกำเนิดจะส่งผลกระทบต่อสุขภาพของสัตว์ที่เป็นโรคเบาหวาน ทำให้อาการของโรครุนแรงขึ้น ดังนั้นการฉีดยาคุมจึงห้ามทำในสัตว์ที่เป็นโรคเบาหวาน การตรวจเลือดก่อนการให้ยาคุมกำเนิดจะช่วยแก้ปัญหาเรื่องนี้ได้

• สัตว์เลี้ยงอายุเท่าไรจึงจะเริ่มฉีดยาคุมได้

ตอบ ประมาณ 5-6 เดือน

• แม้สัตว์คลอดลูกแล้วนานเท่าไรจึงจะฉีดยาคุมได้

ตอบ ในสุนัขประมาณ 1-4 เดือน ในแมวไม่ควรเกิน 1 เดือน

• ฉีดยาคุมได้จนถึงอายุเท่าไร

ตอบ ในสุนัข อายุที่ฉีดยาคุมกำเนิดไม่ควรเกิน 5 ปี ถ้าเกินกว่านั้นควรใช้วิธีทำหมันแทน การฉีดยาคุมกำเนิดในสุนัขที่อายุมากจะเสี่ยงต่อการเกิดภาวะมดลูกอักเสบเป็นหนองสำหรับในแมวยังไม่มีกำหนดอายุที่ชัดเจน เจ้าของสัตว์อาจเลือกฉีดยาคุมกำเนิดในขณะที่แมวยังน้อยและเลือกวิธีทำหมันในแมวที่มีอายุมาก

2. การผ่าตัดทำหมัน

เป็นการคุมกำเนิดแบบถาวร สัตว์ไม่สามารถกลับมา



ภาพที่ 3 ถุงน้ำบนผนังมดลูก

มีลูกได้อีก มีค่าใช้จ่ายที่สูงกว่าการฉีดยาคุมกำเนิดแต่มีผลข้างเคียงต่อสุขภาพสัตว์น้อยกว่า การทำหมันนอกจากจะช่วยคุมกำเนิดสัตว์เลี้ยงแล้ว ยังเป็นการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของสัตว์เลี้ยง ช่วยลดความเสี่ยงของการเกิดโรคต่าง ๆ และช่วยลดปัญหาสุนัขและแมวจรจัด อันเป็นการแสดงความรักและรับผิดชอบต่อเจ้าของสัตว์อีกด้วยด้วยการเตรียมตัวสัตว์ก่อนเข้ารับการทำหมัน

- สุนัขและแมวควรมีอายุ 6 เดือนขึ้นไป (ปัจจุบันมีรายงานว่าในสุนัขสามารถทำได้ตั้งแต่อายุ 2 เดือนขึ้นไป โดยไม่มีผลกระทบต่อสุขภาพสัตว์เมื่อสัตว์โตขึ้น)
- สุนัขและแมวต้องไม่ท้องหรือได้รับการผสมภายใน 2 สัปดาห์ก่อนผ่าตัด
- สุนัขและแมวต้องอดอาหารมาอย่างน้อย 8-12 ชั่วโมง
- สุนัขและแมวต้องมีสุขภาพดีและไม่ป่วย โดยปกติสัตวแพทย์จะตรวจสุขภาพและเลือดของสัตว์ก่อนผ่าตัดและให้คำแนะนำในการเตรียมตัวสัตว์ที่สุขภาพไม่ผ่านเกณฑ์ก่อนได้รับการผ่าตัด

2.1 การผ่าตัดทำหมันในสุนัขและแมวเพศเมีย
ทำโดยการตัดมดลูกและรังไข่ออกทั้งสองข้าง การทำหมันนี้จะช่วยลดปัญหาเนื้องอกเต้านมและภาวะมดลูกอักเสบเป็นหนอง ซึ่งพบได้เมื่อสัตว์มีอายุมากขึ้น

2.2 การผ่าตัดทำหมันในสุนัขและแมวเพศผู้
ทำโดยการตัดอัณฑะรวมถึงท่อนำอสุจิออกทั้งสองข้าง ซึ่งเป็นการตัดแหล่งผลิตอสุจิและฮอร์โมนเพศผู้ออกไปด้วย ซึ่งอาจช่วยลดพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ เช่น การปัสสาวะไม่เป็นที่เป็นทาง (โดยเฉพาะในแมวเพศผู้) ความดุร้ายและก้าวร้าว เป็นต้น การทำหมันในสุนัขและแมวเพศผู้จะช่วยลดการเกิดมะเร็งต่อมลูกหมาก มะเร็งอัณฑะและความผิดปกติของฮอร์โมน ซึ่งอาจก่อให้เกิดโรคผิวหนังและเนื้องอกตามมาได้

คำถามที่พบบ่อย

เกี่ยวกับการทำหมัน เช่น

- อยากทำหมัน แต่ค่าใช้จ่ายสูง จะทำอย่างไรดี

ตอบ เจ้าของสัตว์สามารถสอบถามและขอคำปรึกษาจากสถานพยาบาลสัตว์หรือเปรียบเทียบค่าใช้จ่ายของแต่ละแห่งเพื่อประกอบการตัดสินใจ รวมถึงสามารถปรึกษาลำนักงานปศุสัตว์จังหวัดแต่ละจังหวัด ซึ่งโดยทั่วไปสำนักงานปศุสัตว์จังหวัดจะมีหน่วยให้บริการทำหมันให้กับสัตว์เลี้ยงโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายหรือคิดค่าใช้จ่ายในราคาที่ไม่แพง แต่เจ้าของสัตว์อาจจะต้องลงทะเบียนแจ้งความจำนงค์ล่วงหน้า เพราะบางแห่งอาจมีกำหนดว่าจะทำในวันไหนของสัปดาห์และรับจำนวนสัตว์ในวันนั้น ๆ เป็นต้น

- ทำหมันต้องวางยาสลบ กลัวสัตว์เจ็บ/ตาย

ตอบ สุนัขและแมวจะไม่รู้สึกเจ็บในระหว่างการผ่าตัด แต่อาจจะรู้สึกเจ็บแผลหลังจากฟื้นจากยาสลบ ซึ่งสัตวแพทย์จะให้ยาลดปวดเพื่อบรรเทาอาการดังกล่าว และเพื่อหลีกเลี่ยงภาวะไม่พึงประสงค์จากการผ่าตัด สุนัขและแมวจะต้องได้รับการตรวจสุขภาพและตรวจเลือดก่อนการผ่าตัดเสมอเพื่อแสดงว่าสัตว์มีสุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์ อย่างไรก็ตามการผ่าตัดย่อมมีความเสี่ยง ซึ่งสัตวแพทย์จะอธิบายให้เจ้าของสัตว์ได้รับทราบและเข้าใจก่อนการผ่าตัดเสมอ

- ทำหมันบาปหรือไม่

ตอบ เป็นความเชื่อส่วนบุคคล แต่ในทางสัตวแพทย์นั้น การทำหมันช่วยลดความเสี่ยงของการเกิดโรคต่าง ๆ เช่น ถุงน้ำบนผนังมดลูก มดลูกอักเสบเป็นหนองและมะเร็งต่าง ๆ เป็นต้น รวมถึงช่วยควบคุมจำนวนประชากรสัตว์ ลดโอกาสที่สัตว์เลี้ยงจะถูกทอดทิ้งและเป็นภาระให้กับชุมชนและสังคม

- ทำหมันแล้วจะท้องได้อีกหรือไม่

ตอบ ไม่ได้ เพราะการทำหมันในสุนัขและแมวเพศเมียนั้นเป็นการตัดรังไข่และมดลูกออก ซึ่งสัตว์จะตั้งท้องอีกไม่ได้



ภาพที่ 4 มะเร็งอัณฑะในสุนัขเพศผู้

• ทำหมันแล้วสัตว์จะอ้วนขึ้นหรือไม่ ถ้าอ้วนขึ้นจะอย่างไร

ตอบ ส่วนมากสุนัขและแมวทั้งเพศผู้และเพศเมียที่ทำหมันแล้วมักจะมีน้ำหนักตัวเพิ่มขึ้น เพราะแหล่งสร้างฮอร์โมนที่เกี่ยวข้องกับการเผาผลาญไขมันในร่างกายถูกตัดออกไป เจ้าของสัตว์อาจแก้ปัญหานี้ได้ด้วยวิธีเช่นเดียวกับสัตว์เลี้ยงที่อ้วนขึ้นจากการฉีดยาคูมก้าเนต กล่าวคือพยายามจำกัดหรือลดปริมาณอาหารที่ให้ในแต่ละมื้อลง หรือลดจำนวนมื้อลง รวมถึงลดการให้ของกินเล่นและในสุนัข เจ้าของอาจพาสุนัขไปออกกำลังกายเพื่อช่วยควบคุมน้ำหนักด้วย

• ไม่ทราบวาสัตว์กำลังท้องอยู่หรือไม่ แต่อยากจะทำหมัน

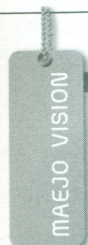
ตอบ แนะนำให้รอประมาณ 30 วัน แล้วพาสัตว์มาเจาะเลือดตรวจฮอร์โมนการตั้งครรภ์หรือตรวจด้วยเครื่องอัลตราซาวด์หรือรอประมาณ 45 วัน แล้วพาสัตว์มาเอกซเรย์

เพื่อตรวจการตั้งครรภ์ถ้าไม่พบว่าสัตว์กำลังตั้งท้องอยู่ก็อาจจะทำหมันได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสุขภาพสัตว์ในขณะนั้นด้วย

นอกจากสองวิธีดังกล่าวนี้แล้ว ยังมีวิธีการคุมกำเนิดวิธีอื่นอีกแต่ยังไม่เป็นที่นิยมแพร่หลาย เช่น การใส่ห่วงแกงอนามัยให้สุนัขเพศเมียในขณะที่กำลังเป็นสัด วิธีนี้เป็นการคุมกำเนิดแบบชั่วคราว มีข้อดี คือ สุนัขสามารถตั้งท้องได้เมื่อต้องการ แต่มีข้อเสียคือสุนัขมีราคาสูงแกงอนามัยและกัฒชาดหรือมีสุนัขตัวอื่นมากัฒชาด รวมถึงต้องคอยเปลี่ยนแกงอนามัยเป็นระยะ ๆ เพื่อรักษาความสะอาด สำหรับในสุนัขตัวผู้ มีการศึกษาวิธีการคุมกำเนิดโดยการฉีดสารเคมีบางชนิดเข้าไปในอวัยวะข้างละ 1 เข็มเพื่อให้ลูกอวัยวะฝ่อเล็กลงและไม่สามารถสร้างตัวอสุจิได้ ซึ่งผลการศึกษาเป็นที่น่าพอใจและคาดว่าในอนาคตอาจเป็นวิธีใหม่ที่นำมาใช้แทนการผ่าตัดทำหมันก็ได้

เปรียบเทียบข้อดี-ข้อเสียของการคุมกำเนิดแต่ละวิธี

วิธีการคุมกำเนิด	ข้อดี	ข้อเสีย
การฉีดยาคูมก้าเนต	ราคาไม่แพงสัตว์ไม่มีความเสี่ยงจากการวางยาสลบ	เสี่ยงต่อการเกิดถุงน้ำบนผนังมดลูก และภาวะมดลูกอักเสบเป็นหนอง ต้องทราบวงจรการเป็นสัดที่แม่นยำ
การผ่าตัดทำหมัน	คุมกำเนิดได้ 100% ลดพฤติกรรมก้าวร้าว ลดความเสี่ยงจากโรคต่างๆ เช่น มดลูกอักเสบ มะเร็งต่อมลูกหมากและมะเร็งอัณฑะ เป็นต้น	ค่าใช้จ่ายสูงกว่าการฉีดยาคูมก้าเนต มีความเสี่ยงจากการวางยาสลบ



เอกสารอ้างอิง

<http://www.dogilike.com/content/vettalk/2517/>

http://www.uoguelph.ca/~rfoster/repropath/female/dog/female_dog_uterus.htm
http://www.uoguelph.ca/~rfoster/repropath/female/dog/female_dog_uterus.htm

<http://www.enpevet.de/lexicon/showarticle.aspx?articleid=41006&language=en&noop=http://www.enpevet.de/lexicon/showarticle.aspx?articleid=41006&language=en&noop=>